

B e r ä t t e l s e

över en arkeologisk undersökning av Kumlinge kyrka 1961.

Kyrkobyggnaden.

Kyrkan, helgad åt S. Anna, är uppförd av gråsten såsom en enkel salskyrka. Dess inre mått är längd 17,2 meter och bredd 7,42 meter. Valven är slagna av tegel, s.k. stjärnvalv, och liksom väggarna prydda med muralmålningar i el secco.

Sakristian är uppförd 1785 och byggd av gråsten. Den är kvadratisk med 6,23 meters sidor, inre mått. Valvet är av trä.

Vapenhuset är av gråsten och mäter i inre längd 4,17 m och bredd 3,85 m. Det är försett med tunnvalv av tegel.

På vapenhuset uppfördes 1767 en tornliknande klockstapel av trä med lökkupol.

Kumlinge kyrka fr.SW. foto 1279.

Utgrävningarna.

Sedan restaureringsarbetena med tillstånd av alla behöriga myndigheter vidtagit i Kumlinge kyrka, avsände undertecknad i början av juli skoleleven Kurt Weber, som deltog i utgrävningen av Jomala kyrka, till Kumlinge för att gräva ut koret. Herr Weber utförde arbetet på fyra dagar och har över undersökningen avgivit en berättelse.

I koret uppmättes 6 rutor om 4 m², börjande vid nordväggen. Se bilagda plankarta. Golvet var täckt av 4 cm tjocka kalkstensplattor, som var lagda på ett några decimeter tjockt sandlager med litet inblandning av kalkbruk och tegelflis.

I ruta 1 nåddes berggrunden 86 cm under golvytan. I NO-vrån fanns en grav, murad av gråsten och tegel. I den påträffades ett barnskelett och skelettet av fullvuxen man. Fynden i graven bestod av kopparmynt, (1719-1808), kisthandtag och beslag samt järnspikar, tennknapp med infattad slipad blå sten, i vilken två motvända duvor ingraverats, psalmboksknäppe och glasbitar. På en liten tennskylt hade ingraverats: "Här hvilar Bengt Evert Hoeckert. Född den 29 Martii, död den 27 December 1803. Wish 13.4.14."

Berggrunden i ruta 2 befann sig på 65 cm djup och fyllningen utgjordes av sand. Fynden var få, ett svenskt silvermynt av 1591, ett svenskt kopparmynt av 1666 och en mängd knappnålar.

Ruta 3 upptogs av altaret.

Ruta 4 hade ett djup av 100 cm. Här hittades en silverbrakteat av Thordemans grupp XXII samt 8 svenska kopparmynt (1666-1816).

Ruta 5 söder om altaret hade berggrunden på ett djup av 105 cm och samma sandfyllning som övriga rutor. Fyra silverbrakteater, alla tillhörande grupp XXII, påträffades invid altaret. Och de svenska kopparmynten utgjorde till antalet 11, slagna mellan åren 1718 och 1724. Till fynden hörde även ett svenskt silvermynt, ett halvöre av 1577. I rutan tillvaratogs ytterligare en blå glaspärkla och ett bokknäppe.

Ruta 6, som hade sandfyllning ned till 90 cm djup, där berget stötte till, gav en silverbrakteat av samma typ som tidigare, 5 svenska kopparmynt (1637-1806). Såsom lösfynd ur rutorna 5 och 6 har antecknats eldslagningsstål, tillslagen bössflinta och enkel häkta.

I ett hål i muren påträffades ett svenskt silvermynt (fyrk.1592), 10 svenska kopparmynt (1663-1720), ryskt kopparmynt av 1735 och ett obestämbar kopparmynt, troligen av kontinentalt ursprung.

Sedan herr Kurt Weber avslutat utgrävningen av koret, lämnades kyrkan i övrigt oundersökt, men kyrkoherde Stefan Snellman uppmanades att följa med arbetena, att göra anteckningar och låta sälla sanden på olika ställen i kyrkan. Kyrkoherden insände sedermera en särskild berättelse över dessa undersökningar, vilken bilägges.

Av denna berättelse framgår bl.a. att man påträffat grunden till lekmanaltaret vid sydmuren 4 meter väster om östmuren. Denna grund har varit 215 cm lång i öster-väster och 150 cm bred. Själva altaret har givetvis varit mindre.

En murad grav kom i dagen i kyrkrummets NW-vrå. Den var gjord av gråsten och hade en längd av 237 cm och en bredd av 156 cm. Djupet mätte ca 85 cm. Denna grav, liksom den murade graven i koret, har tillhört prästsläkten Silvanus, som levde på 1700-talet.

Bland fynden i övrigt kan nämnas en silverbrakteat av grupp XXII, funnen strax väster om ingången till sakristian, och en vigselring av förgylld koppar, som påträffades i mitten av kyrkan. Bland fynden redovisas 24 svenska kopparmynt (1634-1882), ett finländskt 1 pennismynt av 1874, bronsknappar och psalmboksknappen.

Fynden är katalogiserade under nummer 354: 1-137.

Sedan gammalt har det varit känt att en egendomlig husgrund befinner sig intill kyrkans NW-hörn. Om den skriver Radloff 1795 i Beskrifning öfver Åland:

"På kyrkogården uppvisas rudera som efter berättelse äro lämningar av ett kloster. Uti Palmskiölds anteckningar finnes även anmärkt att uti denna socken varit ett gammalt kloster, men alla underrättelser som dess öden saknas."

Ifrågavarande husgrund kunde omedelbart utpekas av en av arbetarna, Valdemar Henriksson, född i Kumlinge 1906. Han berättade, att det alltid varit besvärligt att gräva gravar nordväst om kyrkan.

En utgrävning gav till resultat, att en husgrund i markytan stod mot kyrkans västmur från dess NW-hörn 1½ meter söderut, där grundmuren vek av mot väster vinkelrätt. Huset har sålunda stått med sitt SO-hörn fast i kyrkmuren. På grund av sena gravläggningar kunde grundmuren inte grävas fram längre västerut än 2 meter. Denna mur var 90 cm tjock. På dess insida eller norra sida fanns en 1 meter bred svalgång med flata stenhällar till golv. Höjden på muren, som var välbevarad i söder, öster och norr, mätte 80 cm. I sydväggen stod en stor häll på högkant; den är antecknad på bilagda plankarta. Husgrundens östra yttre mur fortsätter rakt norrut. I övrigt hindrade sena gravläggningar platsens utgrävning. Inga lösa fynd gjordes.

Byggnadsdetaljer.

Konservator Veikko Kiljunen, som har verkställt framprepareringen och restaureringen av muralmålningar, har även gjort en del byggnadshistoriska iakttagelser. Enligt honom är det spetsbågiga fönstret i västgaveln förstorat upptill. Det har ursprungligen varit rundbågigt. På sydväggen har äldre rundbågiga fönster förstorats. Resterna av de gamla bågarna har blottats på murarnas insidor. Sannolikt har även korfönstret, som nu är spetsbågigt, ursprungligen varit

rundbågigt. Det mäter i yttre murlivet 260 cm i höjd och 181 cm i bredd. Båden består av tegel i cement och är sålunda ny. På bågens insida syns dock en några centimeter bred kalkstensram med spröjs för glas. Denna detalj tyden på hög ålder.

Kyrkan, uppförd av gråsten i cyclopförband, har ingen sockel. Däremot har vapenhuset en primitiv sockel. Det har stötfog mot kyrkans sydvägg. Inne i vapenhuset står en stenhäll horisontellt ut från östväggen. Den har säkerligen tjänat såsom bord för en helgonbild. Uppgången till tornet ovanför det tunnvalvda vapenhuset befinner sig i sydväggen västerom dörren och mäter i höjd 195 cm och i bredd 62 cm. Trappan i muren går upp genom västväggen och upplyses av en ljusglugg, som ursprungligen mätt 90 cm i bredd och 85 cm i höjd men som murats mindre med tegel till 40 x 40 cm. På yttre sidan av vapenhusets västvägg har det funnits en 40 x 40 cm stor nisch, som murats fast. Yttre dörren i vapenhuset har insatts 1949. Sakristian har murats år 1785 och är kvadratisk. Den har valv av trä.

Vid genombrottet av nordmuren nedanför nordfönstret, som sedan värmekanalen införts, har murats fast, konstaterades, att muren är en typisk skalmur med på kant ställda block i yttre och inre murlivet med knappelsten i bruk emellan.

Det medeltida stenaltaret var murat av gråsten och var 159½ cm brett och 82 cm djupt. Det täcktes av en 9½ cm tjock kalkstensskiva med ett ringkors i relief i mitten. Ringkorsets diameter är 38½ cm. Ett träfordrat relikrum, som sträckte sig genom hela altaret, hade ingången från söder.

Framför altaret var en upphöjning, som täcktes av en likadan kalkstensskiva med ringkors som altaret, ehuru hörnen i sydväst och nordväst var avrundade. Det kan inte råda något tvivel om att denna altarsten härrör från lekmanaltaret, vars grund blottades vid sydväggen. Se bild 5237.

Bvgarabedjeljer.

Konservator Veikko Kiljunen, som har verkställt framprepareringen och restaureringen av murlämnningar, har även gjort en del bygg- och restaureringsarbeten. Bland annat är det spetsbågiga fönstret i västgaveln förstorat upptill. Det har ursprungligen varit rundbågigt. På sydväggen har äldre rundbågiga fönster förstorats. Resterna av de gamla bägarna har blottats på murens insidor. Sannolikt har även korffönstret, som nu är spetsbågigt, ursprungligen varit

Sydösthörnet och berggrunden under sydmuren. Fr.SO. Foto 5509.

Sydvästhörnet och vapenhusets västmur. Fr.W. Foto 5505.

Vapenhusets nordostvrå. Foto 5247.

Husgrunden vid kyrkans nordväst-hörn. Fr.NW. Foto 5506.

Sydvästhörnet och vapenhusets
Altaret fr.SW.. Foto 5237.

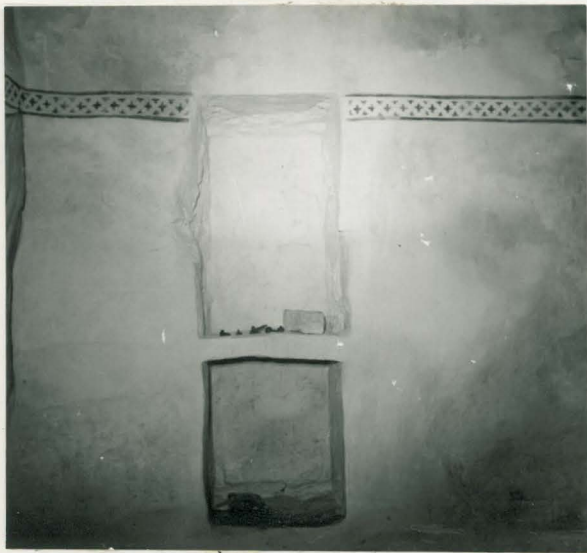
Sydösthörnet och berggrunden
Ringkorset i altarskivan fr.SO.
Foto 5239.

Höggrunden vid kyrkans nordväst-
hörnet. Foto 5240.
Ringkorset i kalkstensplat-
tan framför altaret. Fr.NW.
Foto 5240

Vapenhusets nordöstväg.
Foto 5247.
Altargrunden vid sydmuren fr.O.
Foto 5545.

Nisch i ostväggen norr om altaret. Foto 5244.

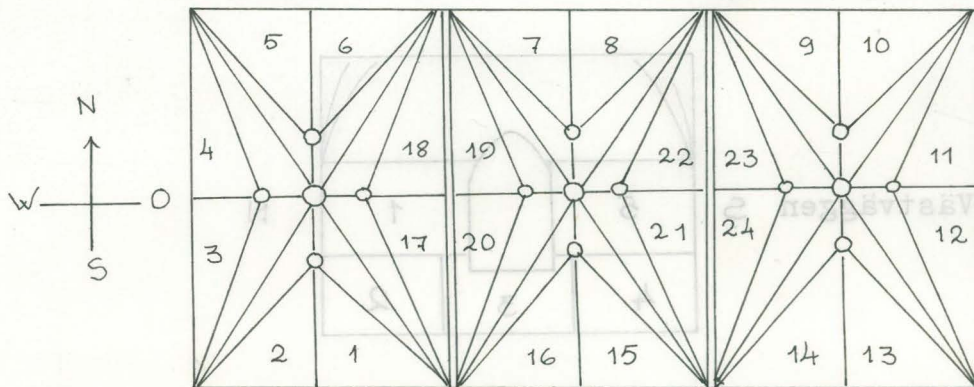
Gravsten vid nordväggen med inskription "AND: SILVANUS: PASTOR IN KUMBLINGE: NATUS D: 11. NOV. 1693. DEN: D: 25 DEC: 1745. Foto 5246.

Muralmålningarna.

Kyrkans väggar och tak har varit helt täckta av muralmålningar i en enkel och naiv stil. Nedtill är de begränsade av en bård av målade dukar. Färgerna är bruna, röda, gröna och svarta.

De föreställer:

Valven; uppförda av tegel på ribbor:

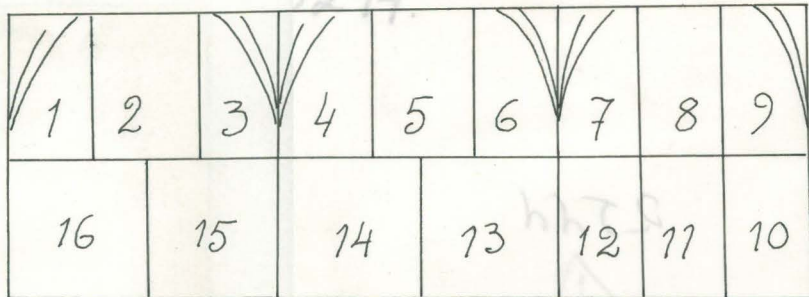

Valven:

1. S. Mathias med yxan
2. S. Bartholomeus med sin hud
3. Ängel
4. Ängel
5. S. Mikael med vågen
6. Kristus med englar, som håller blodkalkar
7. Maria Magdalena med smörjelsekaret
8. Maria med Jesusbarnet på månskära
9. S. Dorothea med de himmelska blomstren
10. S. Chatharina med hjulet
11. Ängel
12. Möjligen S. Maria
13. S. Gertrud med en kyrka
14. Barbara med tornet
15. S. Apollonia med tången (skyddar mot tandvärk)
16. S. Ursula med pilen
- 17.-24. Änglar

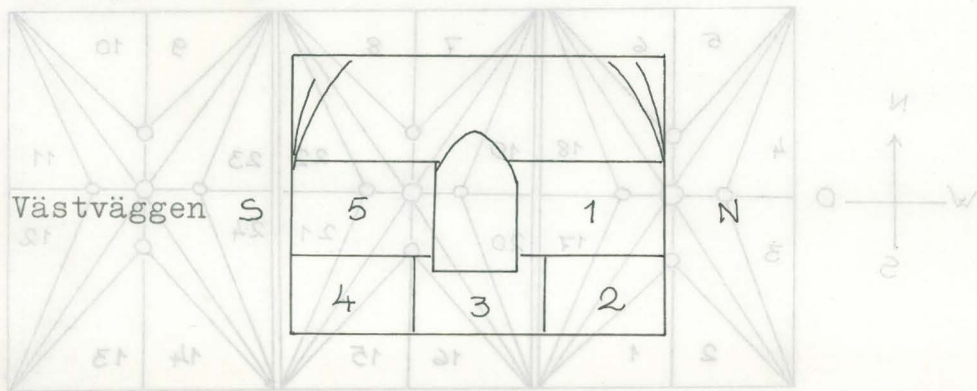
Nordväggen

W

Nordväggen:

1. Kristus på korset med S.Johannes t.v. och Maria t.h.
2. Kristus spikas på korset
3. Kristus bär sitt kors
4. Kristus inför Herodes
5. Kristus förrådes av Judas
6. Kristus i Getsemane
7. Skördeundret. (Se Anna-Lisa Stigell, en kyrkobildd och en legendvisa. Sv. Litt. Hist.o. Litteraturhist. studier 39.Hfors 1964.)
8. Flykten till Egypten
9. Maria och Simon frambär Jesus i templet
10. Förstörd målning.
11. Nattvarden
12. Kristus tvättar Petri fötter i Betania
13. Pilatus tvår sina händer
14. Man slår med gissel (västra delen av bilden förstörd).
15. Man pinar (Kristus, östra delen förstörd, troligen virar törnekronan)
16. Kristus nedstiger till helvetet symboliserat av ett odjursgap, och en man och en kvinna (Adam och Eva) träder ut
17. Kristi begravning.

Västväggen:

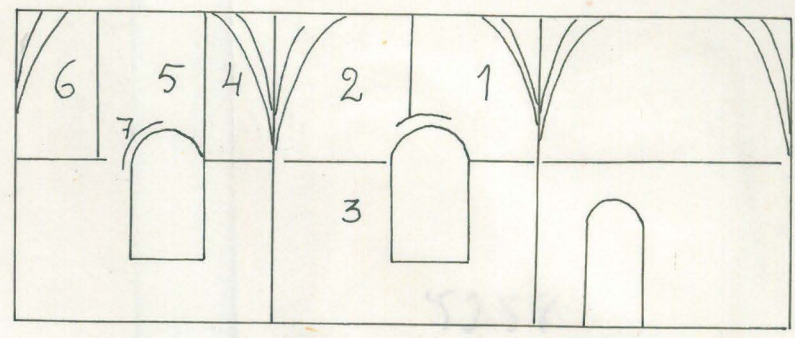
1. Kristi nedtagning från korset.
2. Pietá: Maria håller Kristus i famnen, t.v. Johannes, t.h. Maria Magdalena.
3. Förstörd målning vid fönstrets förstoring.
4. Kristi himmelfärd (Av Kristus syns bara fötterna).
5. Ängel

0250

1000

Sydväggen 0

W

Sydväggen:

1. Jungfru Maria
2. Nådstolen (Gudfader med ett krucifix), symboliserar treenigheten
3. Biskopshuvud i förstörd målning
4. Marie bebådelse
5. Kristushuvud
6. Elisabets och Marias möte
7. Rest av rundbåge med rankmålning på smygens puts
8. Rest av stickbåge.

Predikstolen är ett vackert 1600-talsarbete med målade bilder av Nordvästvrån. Foto 5260. Bild 1 på nordväggen. Foto 5255.

Inredning.
 Predikstolen är ett vackert 1600-talsarbete med målade bilder av Nordvästvrån. Foto 5260. Bild 1 på nordväggen. Foto 5255.
 Petrus Ap.
 läktastränket, som tillsammans med läktraren har nedtagits, har haft målningar av följande helgon: S. Bartholomeus, S. Philippus, S. Johannes, S. Jacobus maior, S. Andreas, S. Petrus, Salvator mundi, S. Mathæus, S. Jacobus minor, S. Thomas, S. Simon, S. Matheus och S. Thadæus. Bilderna är nu upphängda på sydväggen, under murmålningarna.

Mittravén på nordväggen.
Foto 5258.

Osttravén på nordväggen.
Foto 5250.

Mittravén på sydväggen.
Foto 5251.

Inredning.

Predikstolen är ett vackert 1600-talsarbete med målade bilder av S. Johannes Ev., S. Lucas Ev., Salvator mundi, S. Matheus Ev. och S. Petrus Ap.

Läktarskranket, som tillsammans med läktaren har nedtagits, har haft målningar av följande helgon: S. Bartholemeus, S. Philippus, S. Johannes, S. Jacobus maior, S. Andreas, S. Petrus, Salvator mundi, S. Mathaeus, S. Jacobus minor, S. Thomas, S. Simon, S. Matheas och S. Thadaeus. Bilderna är nu upphängda på sydväggen, under muralmålningarna.

Takets vindskidor har följande inskription:
ANO 1785 och KYRCKOHERDE ISRAEL WALLIN.

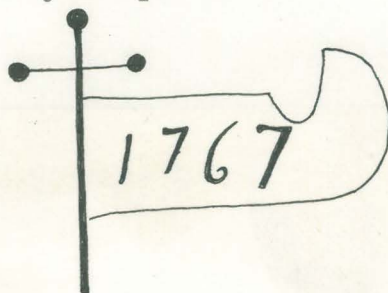

Målningar från läktarskranket.
Foto 5264.

Lös skrankdörr på kyrkvinden.
Foto 5510.

På en balk i tornet läses: Turun tuomiokirkonrakentaja Andrejas Hertlin on tämän tornin rakentaja W MDCCLXVII 11/6 AND: PIMÄNE ANO 1767. Jakop Silvanuksen Toimituxen kautta 1767.

Vindflöjeln på tornet:

Inventarier.

Altarskåp från medlet av 1200-talet, troligen från Sunds moderkyrka, som på 1460-talet fick ett nytt stort altarskåp. Mittfiguren en S. Maria är från omkr. 1500.

Triumkrucifix, nymålat, men på korsets baksida medeltida målning. Trol. från omkr. 1500.

Altartavla föreställande den heliga nattvarden, målad 1869 av hovmålare R. Ekman i Åbo. Ramen förgylld.

Kommunikationskalk av silver, $55,3/4$ lod, och patén, $6\frac{1}{2}$ lod. Bägge

släta och stämplade med initialerna G.H., Krona och bild samt bokstaven b. Kalkens fot är förgylld. Kalken har följande inskription: "Jean Georg Lillienberg" och "Jakob Silvanus Pastor in Kumlinge et Brändö. 1752."

Vinkanna av silver, 160 lod. Inskription "Kumlinge kyrka tillhörig." Den är anskaffad 1850 av Benjamin Sulin.

Oblatask av silver, 19,1/4 lod. Inskription "Tillhör Kumlinge kyrka 1874."

Sockenbudskalk och patén av silver, 24 lod tillsammans. Kalkens inskription: "Kumlinge moderkyrka tillhörig."

Ljuskrone av mässing med 8 pipor.

Två massiva mässingsljusstakar på altaret.

Fyra parljusstakar, av mässing, förärade av Sumprederierna 1873.

Tvåarmad ljusstake, fäst vid predikstolen.

Dopskål av tenn.

Vinkanna av tenn.

Ljuskrone av järnbleck med 6 pipor.

Ljuskrone av glas med 5 metallpipor.

Dito med 4 pipor.

Dito med 8 pipor.

Dopfunten av kalksten, funnen i vapenhuset, cylindrisk form, diam. 55 cm. inre diam. 41½ cm, höjd 27½ cm. Står på en stockända norr om altaret.

Dopfunten före restaureringen. Foto 5248.

Mörkblå mässhake, anskaffad 1881.

Dito " " 1825.

Kalkduk av svart sammet med äkta silvergaloner.

Antependium av svart sammet, anskaffad 1875.

Antependium av mörkröd plysch, skänkt av Kumlinge Marthor 1932.

Två bokdynskläden av mörkröd plysch, skänkta av Kumlinge Marthor 1932.

Storklockan har en diameter av 75 cm och följande inskription:
 "Guten i Stockholm åhr 1744. Hwar till församlingens innvånare:
 Kumblinge socken 17 hemman i Kumlinge by 8 i Seglinge. 6 i Encklinge
 4 i Björckö. 5 i Lappo och 2 i Österholma. Utom kyrkans egne medell.
 Till Guds namns ähra förärt."

"ÄHRA WARE GUD I HÖGDENE ALT DET ÄNDA HAFWE LOFWE HERREN PSAL.150.6.

Lillklockan har en diameter av 67 cm och följande inskription:
 "CEU MEUS AETEREO FLUXIT RIGOR IGNE SOLUTUS PECTORA COELLESTI SIC
 VESTRA FLAMMA LIQUESCANT.

AND. SILVANUS
 PAST. IN CUMBLINGE

JACOB SILVANUS
 COMMINISTER

A: MDCCXL

HELENA FAVORINA

ESA. 2.V.3. KOMMER OCH LÅTER OSS GÅ UP PÅ HERRANS BERG TILL JACOBS
 GUDS HUUS.

G. MEYER FUDIT. HOLMIAE.

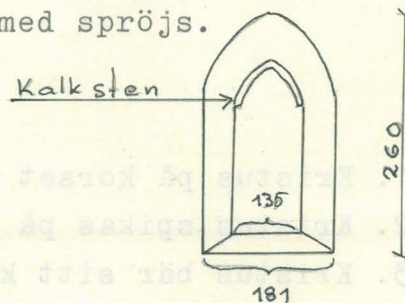
Mariehamn den 5 maj 1962.

Landskapsarkeolog

M. Dreijer.

I Kumlinge kyrka 14/8 1961

Korfönstret är nedtill i yttre murlivet 181 cm brett, har 80 cm djuplek och 135 cm inre bredd vid fönsterbågen. Valvbågen är spetsig och av tegel, som ligger i cement, således ganska ny. På insidan syns dock en några centimeter bred kalkstensram med spröjs. På utsidan är korfönstret 260 cm högt.

Muralmålningarna föreställer:

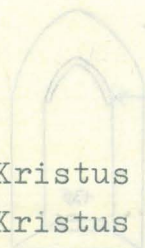
Kaltsiv

Valven:

1. S.Mathias med yxan
2. S.Bartholomeus med sin hud
3. Ängel
4. Ängel
5. S.Mikael med vågen
6. Kristus med englar, som håller blodkalkar
7. Maria Magdalena med smörjelsekaret
8. Maria med Jesusbarnen på månskära
9. S.Dorothea med de himelska blomstren
10. S.Chatharina med hjulet
11. Ängel
12. Möjligen S.Maria
13. S.Gertrud med en kyrka
14. Barbara med tornet
15. S.Apollonia med tången (skyddar mot tandvärk)
16. S.Ursula med pilen
17. - 24. Änglar.

Nordväggen:

Katso siva 8

1. Kristus på korset med S.Johannes t.v. och Maria t.h.
2. Kristus spikas på korset
3. Kristus bär sitt kors
4. Kristus inför Herodes
5. Kristus förrådes av Judas
6. Kristus i Getsemane
7. Boas slår säden och Ruth plockar ax i korg
8. Flykten till Egypten
9. Maria och Simon frambär Jesus i templet
10. Förstörd målning
11. Nattvarden
12. Kristus tvättar Petri fötter i Betania
13. Pilatus tvår sina händer
14. Man slår med gissel (västra delen av bilden förstörd)
15. Man pinar (Kristus, östra delen förstörd, troligen virar törnekronan)
16. Kristus nedstiger till helvetet symboliserat av ett odjursgap och en man och en kvinna (Adam och Eva) träder ut
17. Kristi begravning.

Västväggen:

Katso siva 8

1. Kristi nedtagning från korset
2. Pietá: Maria håller Kristus i famnen, t.v. Johannes, t.h. Maria Magdalena
3. Förstörd målning vid fönstrets förstoring
4. Kristi himmelfärd (Av Kristus syns bara fötterna)
5. Ängel.

Sydväggen:

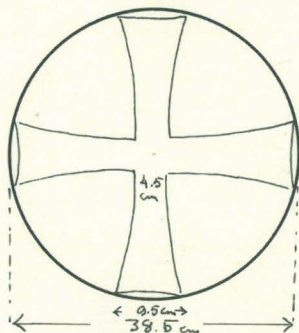
Katso sivu 9

1. Jungfru Maria
2. Nådastolen (Gudfader med ett krucifix), symboliserar treenigheten
3. Biskopshuvud i förstörd målning
4. Marie bebådelse
5. Kristushuvud
6. Elisabeths och Marias möte
7. Rest av rundbåge med rankmålning på smygens puts
8. Rest av stickbåge.

Framför uppgången till tornet eller vapenhusvinden låg upp och nedstjälpt en söndrig cuppa till dopfund av kalksten. Den hade cylindrisk form, hade en yttre diameter av 55 cm och en inre av $41 \frac{1}{2}$ cm samt en höjd av $27 \frac{1}{2}$ cm.

Det medeltida stenaltaret med relikrum av trä från södra sidan var bevarat och täcktes av en $9 \frac{1}{2}$ cm tjock altarskiva av grå kalksten, $159 \frac{1}{2}$ cm lång och 82 cm bred. I skivans centrum fanns ett ringkorsi relief med en diameter av $38 \frac{1}{2}$ cm.

Framför altaret låg en likadan skiva, som prästen har stått på. Räknat från ytan av denna skiva var altaret 101 cm högt. Sannolikt har denna skiva legat på det sidoaltare, som har konstaterats vid sydväggen vid korets västgräns.

På en balk i tornet läses följande: Turun tuomiokirkonrakentaja Andrejas Hertlin on tämän tornin rakentaja W = MCCLXVII 11/6 ANO: PIMÄNE ANO 1767

Jakop Silvanuksen Toimituxen kautta 1767.

Storklockans diameter är 75 cm. Den har följande inskription:
"Guten i Stockholm åhr 1744. Hwar till församblingens inwånare i
Kumblinge sockn 17 hemman i Kumlinge by 8 i Seglinge. 6 i Encklinge.
4 i Biörckö. 5 i Lappo och 2 i Österholma. Utom kyrkans egne medell.
Till Guds namns ähra förärt."

"ÄHRA WARE GUD I HÖGDENE ALT DET ÄNDA HAFWE LOFWE HERREN PSAL.150. 6.

Lillklockans diameter är 67 cm. Inskription: CEU MEUS AETEREO
ELUXIT RIGOR IGNE SOLUTUS PECTORA COELLESTI SIC VESTRA FLAMMA LIQUESCANT.

AND.SILVANUS
PAST. IN CUMBLINGE
A:MDCXXL

IACOB SILVANUS
COMMINISTER
HELENA FAVORINA.

ESA. 2.V.3. KOMMER OCH LÅTER OSS GÅ UP PÅ HERRANS BERG TILL
IACOBS GUDS HUUS.

G.MEYER FUDIT. HOLMIAE

(Andreas Silvanus dog 1745, var gift med Helena född Favorina).

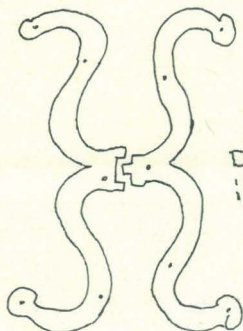
Triumfkorset uppges vara från 1600-talet, men ser äldre ut. På
banksidan finns medeltida målningas, men framsidans färger verkar att
vara från 1600-talet.

Vapenhuset har i östväggens inre murliv en utstående stenhäll,
sannolikt för att kunna bära upp en helgonbild.

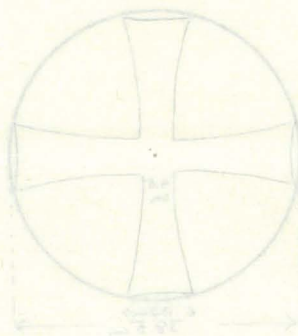
På takets vindskidor på västra sidan läses. I norr "ANO 1785",
i söder "KYRCKOHERDE ISRAEL WALLIN".

Vindflöjelns utseende:

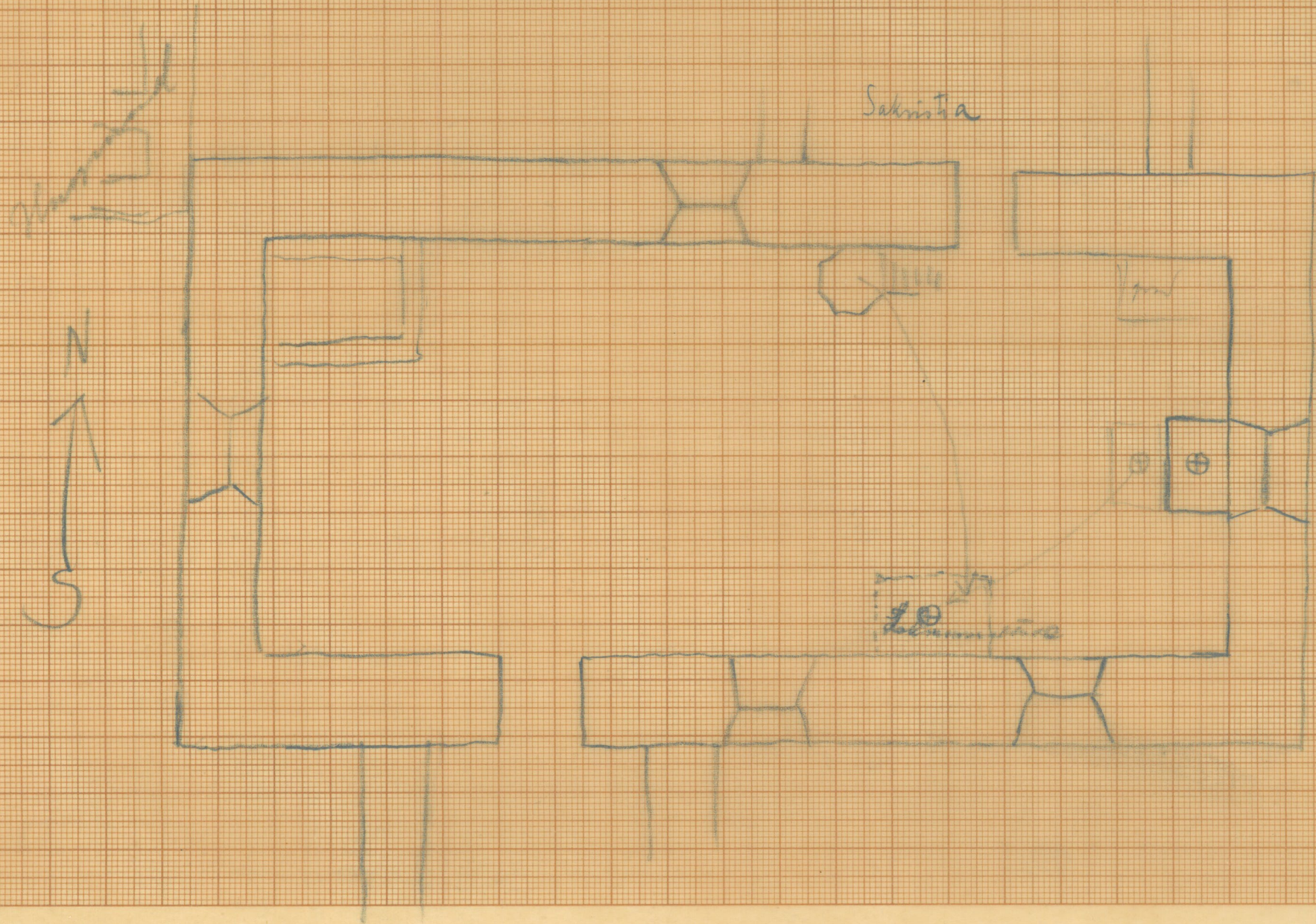
Katso sivua 11

Dörr beslag
i tornet

Knuttinge kyrka.

Plan över grundmur invid
Kumlinge kyrka. Sr 1961

